

Uppenbarelsekyrkan

© Stockholms stift
Stockholm 2008
www.svenskakyrkan.se/stockholmsstift
info.stockholmsstift@svenskakyrkan.se

Uppenbarelsekyrkan

Hägerstens församling, Brännkyrka kontrakt, Stockholms stift

kv Papperskniven 13, Bäckvägen 34, Midsommarkransen, Brännkyrka socken, Stockholms kommun och län, Södermanland

Uppenbarelsekyrkan uppfördes under åren 1959–61. Arkitekt var Johannes Olivegren (1926–89). Under åren 1953–66 ritade han uppemot ett tjugotal kyrkor runt om i Sverige och medverkade dessutom vid om- och tillbyggnader av ytterligare drygt tio kyrkobyggnader. Uppenbarelsekyrkan i Hägerstens församling är dock den enda kyrkan i Stockholm som är signerad Johannes Olivegren. Fadern var teolog och pastor inom Missionsförbundet vilket bidrog till att han fick en strängt religiös uppfostran. Han utbildade sig först till byggnadsingenjör, därefter till arkitekt.

Uppenbarelsekyrkan är skyddad enligt Riksantikvarieämbetets beslut 1990-04-19. Bestämmelserna i 4 kapitlet 3 § lagen om kulturminnen ska tillämpas på kyrkobyggnaden och den tillhörande kyrkotomten. För kyrkans inventarier gäller bestämmelserna i 4 kapitlet 6–10 §.

HISTORIK

Det var under första hälften av 1900-talet som Stockholm på allvar började växa ut utanför tullarna. Under mellan- och efterkrigstiden växte invånarantalet i söderort explosionsartat. I början av 30-talet hade Brännkyrka församling drygt 30 000 medlemmar, en siffra som vuxit till 150 000 vid 1950-talets mitt. Behovet att dela upp församlingen blev allt mer akut. I januari 1957 delades den upp i fem olika försam-

lingar varvid Skarpnäcks, Farsta, Vantörs och Hägerstens församlingar tillkom.

Man började genast planera för nya församlingskyrkor. Redan 1943–44 hade det varit aktuellt att bygga en kyrka uppe på det berg där Uppenbarelsekyrkan nu står. 1953 hade det i Sverige anordnats en stor idétävling om en ny typ av kyrka, den s k småkyrkan, som bl a innebar att en församlingssal vid behov kunde anslutas till kyrkorummet. Segrande ur denna tävling gick arkitekten Johannes Olivegren och det var också han som sedan kom att anlitas för att rita den nya kyrkan i Hägersten.

De första skisserna lades fram 1957 men kyrkobygget inleddes först i och med att biskop Helge Ljungberg sköt det inledande sprängskottet på den bergiga tomten i september 1959. Tredje advent, den 17 december 1961, kunde kyrkan invigas av samme biskop i närvaro av kungen och drottningen. **Kolumbariet**, också ritat av Olivegren, invigdes 1965. 1969 delades Hägerstens församling upp i två – Hägerstens och Skärholmens församlingar.

Uppenbarelsekyrkan har fått sitt namn efter **Uppenbarelseboken**, vars symbolvärld återkommer både i anläggningens arkitektur och i kyrkans konstnärliga utsmyckning. Arkitekten sägs också ha varit inspirerad av Harry Martinssons versepos från 1956 om Aniara, rymdskeppet. Det har sagts om kyrkan att ”likt ett lysande vitt skepp med kursen klart utstakad i **Jerusalems-**

korset på nocken plöjer hon fram genom klippan” (Björkman, 1999). I östfasaden med sin mycket säregna form kan också den stora orgeln vara ett möjligt arkitektoniskt motiv.

BESKRIVNING

Omgivningen

Uppenbarelskyrkan är omgiven av flerfamiljshus av olika karaktär från olika tider. Norröver, nedanför berget, kantar Aspuddens arbetarbo-stads kvarter från 1910-talet Hägerstenvägens båda sidor. Söderut ligger den sk LM-staden med sina putsade smalhus från 1930-talets sista år, uppförda i en stram funktionalism för de anställda vid L M Erikssons stora fabrik vid Telefonplan. Som grannar västerut ligger längs Bäckvägen och österut längs Främlingsvägen rader med smalhus från tidigt 1940-tal, putsade respektive i rött tegel.

Kyrkomiljön

Kyrkan är högt belägen uppe på det sk Vallfartsberget, en höjd ovanför Aspuddens bostadsbebyggelse, och fungerar som ett landmärke i området. Kyrkotomten består i huvudsak av berg i dagen. Framförallt öster om kyrkan finns en hel del träd som med sin grönska under sommarhalvåret döljer en del av kyrkans resliga östfasad med sina stora korfönster. Mellan Bäckvägen och kyrkans entré i sydväst finns en asfalterad plan med bl a parkeringsplatser.

Kyrkoanläggningen

Uppenbarelskyrkan har en tämligen komplex plan där själva kyrkan bara utgör en mindre del och är helt sammanbyggd med församlingslo-

kalerna. Kyrkorummet, som har en inte helt klart uttalad korsform, är orienterat i öst-västlig riktning. Detta och den största samlingsalen är placerade i anläggningens huvudaxel, åtskilda av ett cirkelrunt kyrktorg som ursprungligen delvis låg under bar himmel. Kring torget är församlingens expeditiionslokaler, prästrum m m grupperade. I anläggningens källarvåning ligger ytterligare församlingslokaler samt ett kolumbarium och en lillkyrka. Huvudentrén till anläggningen ligger i sydväst. Kyrkans stomme är av betong.

Exteriör

Kyrkorummet är exteriört mycket tydligt urskiljbart genom att dess murar av vitmålad formgjuten betong reser sig högt upp över resten av byggnaden. Även den stora församlingsalen i väster reser sig något över de övriga lokalerna, vilka med arkitektens egna ord är utformade som en ”borgmur i tegel, utåt sluten och förankrad i berget”. Kyrkorummets tak blir allt högre mot öster samtidigt som byggnaden smalnar av mot koret och avslutas med en rak korvägg. De smala och mycket höga betong- och glaspartierna betonar ytterligare vertikaliteten i just denna del av exteriören och ett Jerusalemkors kröner taket längst i öster.

De mer återhållsamt gestaltade lägre partierna har gult fasadtegel med breda fogar av bruk med grov ballast. Här är fönstren utformade som djupt liggande hål i väggen och de enkla portarna är liksom taken klädda med kopparplåt. Huvudentrén till anläggningen är mycket originell. Över den breda stentrappan bildar en betongskiva ett tak, på vilket kyrkans fyra klockor av olika storlek hänger helt fritt i en ställning. De har alla inskriptioner från Uppen-

Exteriör från väster med huvudentrén.

barelsboken och är gjutna av Gösta Bergholtz, Sigtuna. En bred gallergrind, utformad av konstnären Ralph Bergholtz (1908–88) med en dekor i form av sju stjärnor, kunde ursprungligen skjutas för och stänga till hela komplexet. Detta sjutal, som återkommer gång på gång i **Uppenbarelsboken**, återfinns också på många andra håll i kyrkan. Via trappan leds besökaren upp på det cirkelrunda kyrktorget, som ursprungligen var öppet med himlen som tak. Genom att det på 1980-talet försågs med ett koniskt glastak blev kyrktorget en del av interiören.

Interiör

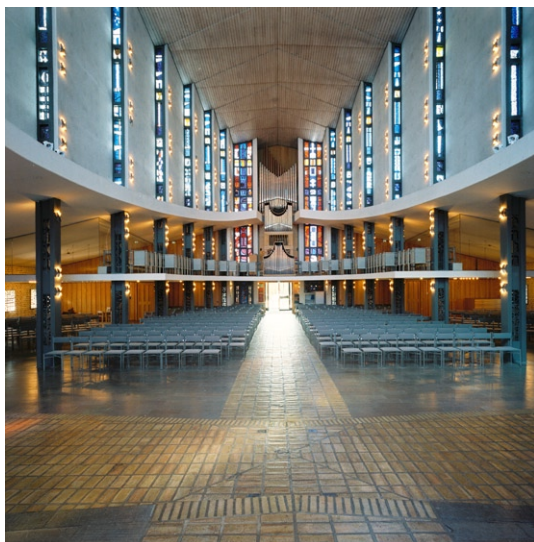
I mitten av den del av kyrktorget som arkitekten kallade det yttre, men som således nu är överglasat, står en stenkantad åttkantig brunn med rinnande vatten och botten av glasbetong. Golvet är satt med smågatsten. Stensättningen fortsätter in i den omgång med väggar av glas som löper runt det runda kyrktorget och som också är att betrakta som en del av detta. Kyrktorget fungerar som vapenhus, väntrum och en förbindelselänk mellan anläggningens många delar. Från omgången leder spiraltrappor både

Det numera överglasade centrala kyrktorget.

ner till **kolumbariet** och de nedre församlingsdelarna och upp till orgelläktaren. Expedition, prästrum m m nås också från den runda omgången som har väggar i gult tegel och tak av vitmålad betong med försänkta glödlampor som belysning.

Från kyrktorget leds man in i kyrkorummet genom en ganska trång och dunkel passage med tak i form av den tunna betongskiva som utgör orgelläktarens golv och samtidigt är en fortsättning på det inre kyrktorgets tak. Betongskivan ligger som en **halvvåning** som skjuter in i kyrkorummet men lämnar den mittersta delen helt öppen ända upp till taket. Över orgelläktaren och runt hela kyrkorummet löper en något tjockare betongskiva, utformad som stora vingar som omsluter rummet och bildar en stor oval öppning mitt i rummet. Predikstolen, altaret och dopfunten markeras särskilt genom att betongskivan här bildar små baldakiner med nonfigurativa reliefer med symboler för Fadern, Sonen respektive Den helige Ande.

Kyrkorummet mot orgelläktaren i väster.

Kyrkorummet har en korsform, som dock kan vara svår att uppfatta när man står i kyrkorummet. När de små samlingsalarna i norra och södra sidoskeppen har sina avskiljande vikkväggar av furu fördragna blir korsformen som tydligast med de små sidokapellen som korsarmar. Den betongskiva som utgör orgelläktarens golv fortsätter som tak över de två sidoställda samlingsalarna. Ett stort ovalt hål i vartdera tak och en ljusramp gör att dessa rum i rummet upplevs som ljusare och större än de egentligen är.

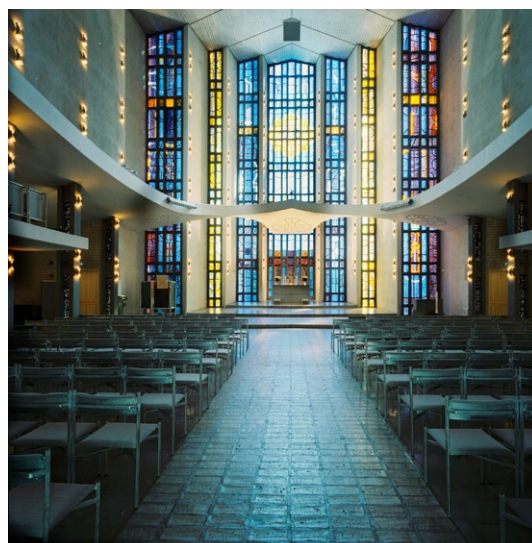
Kyrkorummet som helhet präglas av en väldig rymd. Konstnären Ralph Bergholtz' höga fönster av tjockt, hugget färgglas ingjutet i betong med motiv från *Uppenbarelseboken*s mystiska symbolvärld, totalt ca 240 kvm, dominerar rummet totalt. Blickarna dras till *korväggen* som i princip är helt glasad men även övriga väggar är uppbrutna av höga glasfönster. Med fönstren, som i huvudsak går i blått och gult med inslag av rött, orange och lila, skapas en

Norra delen av kyrkorummet.

intensiv färg- och ljusupplevelse. Sjutalet återkommer här både i antalet *korfönster* och pelare på var sida i kyrkorummet.

Det ganska flacka *sadeltaget* är klätt med träpanel som är tunt laserat i ljusgrått. Väggarna är

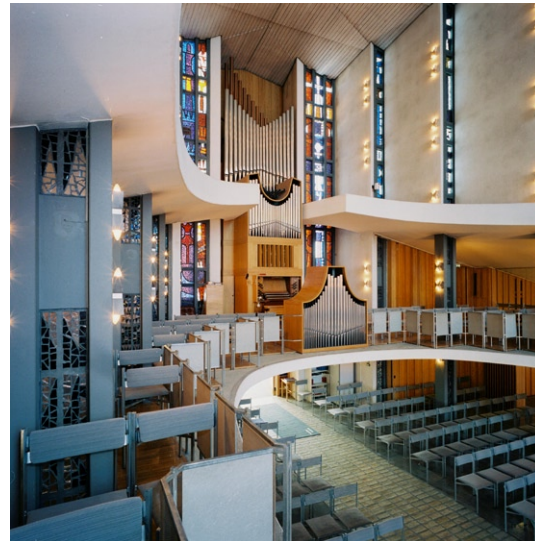
kyrkorummet mot *koret* i öster.

av genomfärgad vit puts. Orgelläktaren i väster utgörs av en del av den tunna betongskiva som skjuter in i rummet. Dess lätthet betonas ytterligare av läktarbarriärens veckade skärm av tunna metallstavar med skivor emellan. Kyrkorummets golv är belagt med kalksten förutom i mittgången och korpartiet där en korsform bildas av det gula teglet.

Koret ligger något högre än resten av rummet med tre breda steg som leder upp till altaret. Utformad som en stor **monolit** i ljus granit är altaret placerat långt tillbakadraget i **koret**. Dopfunten av mörk granit står under den södra vingen i **korpartiet**. Vid golvet har funten en kvadratisk form men bildar högre upp en oktagon. Ursprungligen fylldes den ständigt på med rinnande vatten och de mångfärgde glasfönstren speglade sig i vattenytan. På motsatta sidan står predikstolen. Med sitt ramverk av tunna metallstavar med infattade tunna skivor av mörk granit ger den ett betydligt lättare uttryck än dopfunten.

Koret med altare, i förgrunden dopfunt.

Orgelläktaren med orgel.

Orgeln är placerad precis ovan entrén i väster, mitt emot altaret. Den är byggd av Olof Hammarberg, Göteborg och har 19 stämmor. Orgelfasaden är ritad av Olivegren. Kororgeln är samtida och också byggd av Hammarberg. Den har fem stämmor och är placerad i det södra sidokapellet. Kyrkstolarna visar släktskap med både predikstolen och läktarbarriären genom sin lätta metallkonstruktion. Samtliga stolar i anläggningen är stapelbara och var ursprungligen klädda med samma klädsel, ett något gråskimrande tyg, för att de skulle passa in överallt. De enda armaturerna i kyrkorummet är små vägglampetter med nakna glödlampor och i de sidoställda samlingssalarna ljusringar med dito. I rummet härskar en långt driven symmetri både när det gäller planen, den fasta inredningen och stolarnas gruppering i två kvarter på ömse sidor om mittgången. Arkitekten Johannes Olivegren har ritat i princip allt i kyrkorummet förutom glasfönstren och relieferna i betongskivan.

Sakristian i norr har gula tegelväggar och på ena kortsidan en sekundär glasvägg. Originalinredningen för förvaring är endast delvis bevarad. Det enkla lilla altaret i form av en svart granit-skiva vilande på konsoler är ursprungligt.

Övriga inventarier

Flera **mässhakar**, **predikstolskläden** m m är från byggnadstiden, signerade bl a Margareta Treutiger, Libraria 1961. Krucifix, ljusstakar och vaser av silver på huvudaltaret är utformade av Ture Jerkeman medan Sigurd Persson har signerat nattvardssilvret. I **sakristian** hänger ovanför det lilla altaret en vävnad med **Det apokalyptiska korset** som motiv av konstnären Lennart Rodhe. Den är vävd hos Handarbetets Vänner.

Övriga församlingslokaler

Den tunna betongskiva som utgör en viktig rumsskapande del i kyrkorummet är ett sammanhållande element genom en stor del av anläggningen. Över det inre kyrkatorget fungerar den som redan nämnts som tak och i väster utgör betongskivan en del av taket i komplexets församlingssal. En färgstark ridå i applikationsteknik med motivet Noaks Ark, signerad 1961 av Randi Fischer (1920–97), döljer det stora väggparti som numera har byggts för den scen som ursprungligen fanns här. Taket är klätt med vit plåtpanel och golvet är av stavparkett. Stolarna är av samma typ som i kyrkorummet men sekundärt omklädda med ett tyg som matchar ridån. Luckor av furu kan skjutas för fönstren vid behov av mörkläggning. Utrymmet bakom scenridån är numera förvandlat till ett avskilt rum för kyrkkaffe och andra samlingar.

Kolumbariets centrala runda rum.

Kolumbariet ligger insprängt i berget i två våningar under en stor del av kyrkan med plats för närmare 23 000 urnor i 8 250 urnnischer. Dess centrum är ett helt runt rum i två våningar med barriärer av rå formgjuten betong och överliggare av mässing. Det ligger precis under kyrkatorget där dagsljuset silar ner genom kyrkatorgets glasade brunnsbotten, vilket ger ett speciellt skimrande ljus i rummet. Ljudet av det ständigt porlande vattnet ovanför når ner till **kolumbariet**. Här står en stor bronsskulptur som föreställer Den Helige Franciskus omgiven av sina fåglar. Den är utförd av Ralph Bergholtz. För att få en enhetlig men ändå varierad dekor har samma konstnär tillsammans med Randi Fischer också utformat en uppsättning om cirka 200 utsmykningsdetaljer för nischernas täckplattor i terracotta. **Kolumbariets** golv är av kalksten och gult tegel, väggarna av gult tegel medan taken är vitputsade och försedda med en kraftig **hålkålslist**. De små rummen är delvis grupperade kring den centrala rotundan men sträcker

sig också österut för att avslutas i en lillkyrka, precis under det stora kyrkorummets kor.

Lillkyrkan har vitputsade väggar och på det gradängformade golvet av kalksten står de fasta bänkarna i furu med extremt låga och helt raka ryggar. Dopfunten är av sten, predikstolen av furu och altaret av både sten och furu. Lillkyrkans korfönster utgör den nedersta delen av kyrkobyggnadens höga östfasad av betonginfattat glas men har ett annat motiv än detta. Här skildras Jesu födelse i en något mer dämpad färgskala än i kyrkorummet ovanför. Konstnären är densamme, Ralph Bergholtz. Väggararmaturerna är från byggnadstiden. All fast inredning är ritad av arkitekten Johannes Olivegren.

Bland övriga lokaler kan bl a nämnas det nedre planets samlingsal i söder (nuv musiksalen) där fönsterväggen har luckor av furu som kan dras för fönstren och väggreliefer i keramik av konstnären Stig Karlsson. Olivegren har ritat de fyrkantiga takarmaturerna i furu, placerade i en ring och i bågform. Kyrkoherdens rum är delvis

Nedre planets samlingsal (nuv musiksalen).

försett med en halvvåning med en mycket brant och originellt utformad trappa i trä. Gult tegel och furu är inslag som återkommer i samtliga rum i komplexet. Flera rum har bevarat sina originalarmaturer i furu.

Lillkyrkan under koret.

KULTURHISTORISK KARAKTERISTIK

Uppenbarelskyrkan är med sin mycket säregna form en av landets märkligaste moderna kyrkor, ett allkonstverk och därtill ett av arkitekten Johannes Olivegrens mest spännande kyrkorum. Från öster och väster upplevs Uppenbarelskyrkans anläggning som en högrest glaskatedral medan den från norr och söder uppfattas som en sluten kropp av betong och tegel. Östfasadens väldiga genombrutna vertikaler dominerar intrycket exteriört. Som ett gigantiskt skepp svävar det majestätiskt fram, fastnaglat i berget.

Vitmålad betong och gult tegel är material som går igen i kyrkan både exteriört och interiört. Planformen är mycket speciell men har i

grunden en traditionell korsform. Den tunna betongskivan som använts som ett sammanhållande element genom en stor del av anläggningen ger tillsammans med övriga betongformer ett mycket komplext kyrkorum. Bergholtz' glasfönster dominerar detta totalt och ger ett färgskimrande ljus som påminner om en **gotisk katedral**. Den välbevarade fasta inredningen i kombination med alla genomstuderade detaljer skapar ett kyrkorum av mycket speciell karaktär. Hela anläggningen vittnar om ett kreativt samarbete mellan arkitekten och i huvudsak två konstnärer, Ralph Bergholtz och Randi Fischer. Många av samlingssalarna och andra av anläggningens utrymmen har också en mycket genomarbetad utformning och är till stora delar väl bevarade.

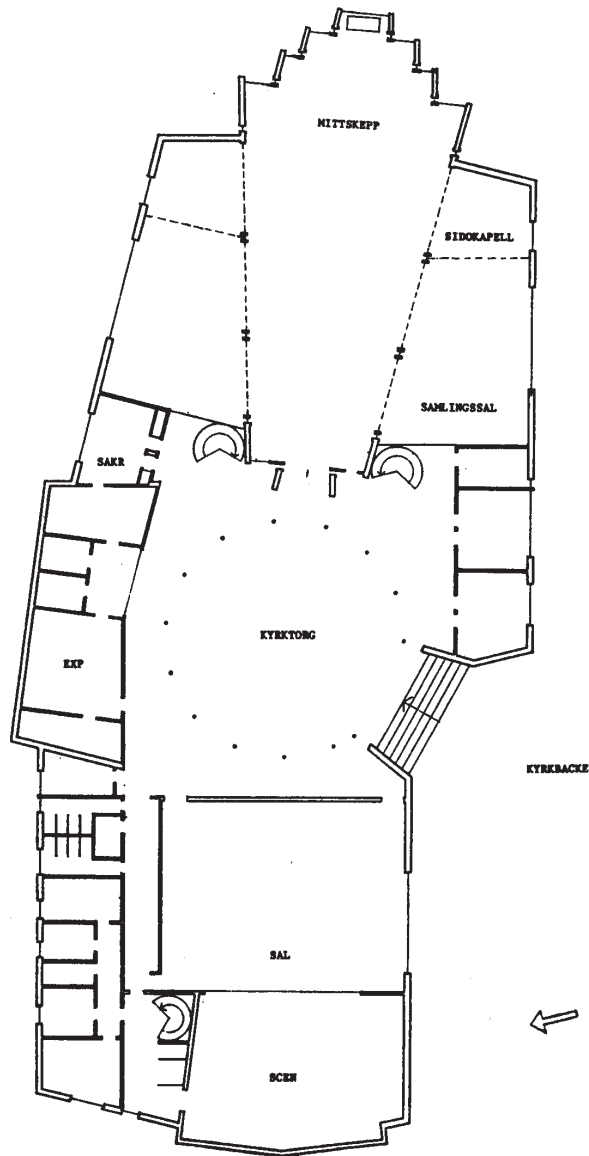
Kolumbariet har med sina väggar av gult tegel, vitputsade tak och enkla terracottaplattor en näst intill vardaglig karaktär. Det sparsamma dagsljuset skapar en speciell ljusförling. Både det centrala runda rummet och Lillkyrkan har en

mycket medveten gestaltning. **Kolumbariet** är det näst största i Stockholm.

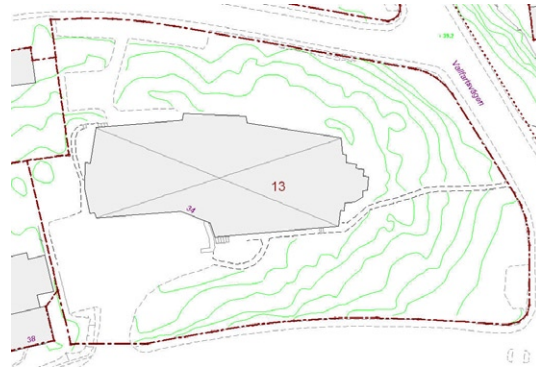
Att särskilt tänka på i förvaltning och användning av kyrkan och kyrkomiljön:

- den av glas uppbrutna östfasaden
- den synliga konstruktionen i form av en stor betongskiva som sträcker sig genom hela anläggningen
- kyrkorummets totala symmetri
- Ralph Bergholtz' glasfönster och ljusförling i kyrkorummet
- den av kyrkans arkitekt ritade fasta inredningen liksom stolar, armaturer m m
- betong, gult tegel och furu som genomgående material i anläggningen
- alla inslag i den konstnärliga utsmyckningen m m som på något sätt knyter an till **Uppenbarelseboken**, det genomgående temat i kyrkoanläggningen
- **kolumbariets** centrala rum och dess speciella ljusförling.

ORIENTERINGSPLANER

Ur Illerstad, L, Nya Svenska kyrkor, del I Svealand,
RAÄ 1990:2, Stockholm 1990.

Utsnitt ur Stockholms stadsbyggnadskontors
baskarta 2007.

KRONOLOGI

År	Händelse	Källa
1957	Arkitekten Johannes Olivegren får uppdraget att rita Uppenbarelskyrkan.	Björkman 2001.
1959–61	Kyrkan uppförs.	dito
1965	Kolumbariet och Lillkyrkan invigs, arkitekt Johannes Olivegren.	ATA
1985	Det yttre kyrktorget byggs över med ett toppigt glastak med stomme av eloxerad aluminium, huvudentrén får nytt glasparti. Torgets ursprungliga anordning med en tunn vattenstråle som kastas upp varpå vattnet rinner ut i sju rännor till sju brunnar byts ut till en oktagon brunn med stänkanter (den ursprungliga glasbetongytan som ger dagsljus ned i kolumbariet bibehålls därvid).	dito
1993	Utrymmet bakom församlingssalens scenridå avskärmas till kafélokal genom en skjutbar vägg, ett fönster tas upp m m. Möjligheten till fortsatt användning av scenen bibehålls.	dito
2003	Ny ventilation. Skjutväggen bakom församlingssalens scen permanentas och blir en fast vägg. Den ursprungliga anordningen som gjorde att golvet i församlingssalen kunde luta och vid behov få ett orkesterdike, tas bort. Av brandskäl breddas de två dörrarna på ömse sidor om koret och spiraltrapporna i det inre kyrktorget glasas in.	SSM
2004	Kyrkorummets stolar kläs om med ett tyg, identiskt med det ursprungliga. Församlingssalens stolar får ett nytt tyg som matchar ridån Noaks ark.	dito

KÄLLFÖRTECKNING

ATA Antikvarisk-topografiska arkivet

SSM Stockholms stadsmuseums arkiv

Björkman, A, *Form, rörelse, ljus*. En studie över Johannes Olivegrens kyrkoarkitektur, Umeå 2001

Björkman, A m fl, *Uppenbarelskyrkan*, broschyr, utan ort och år

Illerstad, L, *Nya Svenska kyrkor*, del I Svealand, RAÄ 1990:2, Stockholm 1990

Nilsson, C, *Kyrkguiden. Uägledning till kyrkorna i Stockholms stift*, Stockholm 2001

Ridderstedt, L, *100 kyrkor på hundra år*. Kyrkfrämjandet och kyrkobyggandet i Stockholmsregionen 1890–1990, Uppsala 1993

Rylander, P m fl, *Uppenbarelskyrkan i Hägersten*, broschyr, Stockholm 1962

Söderström, G m fl, *Stockholm utanför tullarna*. Nittiosju stadsdelar i ytterstaden. Stockholm 2003.